

Mikuláš Bakalár Štetina – prvý kníhtlačiar inkunábulového obdobia

slovenského pôvodu

(Seminárna práca)

Pavol Vlček

Témou seminárnej práce je tlačiar Mikuláš Bakalár, ktorý bol prvým kníhtlačiarom inkunábulového obdobia slovenského pôvodu, ktorý v dejinách ľudstva prelomový Gutenbergov vynálezudomácnil v Plzni. Cieľom seminárnej práce je priblížiť jeho život a dielo ako i sprostredkovať pohľad na stredovekú Plzeň.

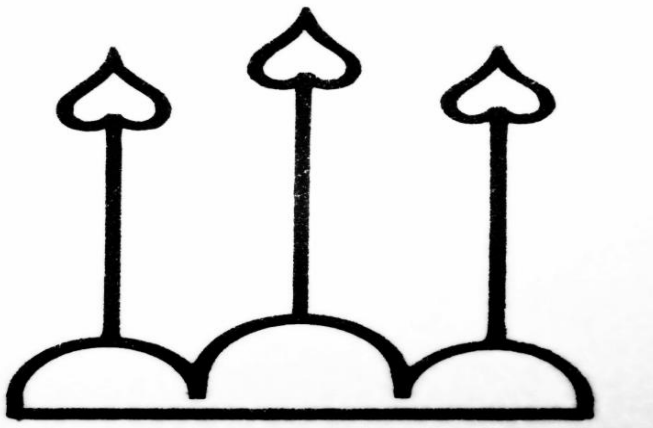
1. „Slovenský Gutenberg“

Z informácií z dostupných odborných zdrojov môžeme dedukovať, že Mikuláš Štetina – Bakalár pochádzal pravdepodobne zo slovenskej zemianskej rodiny. Tohto „slovenského Gutenberga“ poznajú vo svete pod menom Bakalár pretože svoje tlače zakončieval vetou Tlačžene w Noem Plzni od Mikulassa Bakalarze. V úradných listinách používal meno v skrátenej podobe. Svoje úplné meno uviedol iba raz v roku 1510, a to nasledovne: Mikuláš štetina Bakalár slávneho učenia krakovského. Pôsobil najmä v Plzni a o jeho činnosti v tomto meste existuje veľa dôkazov. Tlačil knihy, brožúry i kalendáre v staročeštine, no prevažne to boli preklady z cudzojazyčnej literatúry. Medzi troma desiatkami doteraz známych tlačí vieme o 6 kalendároch, 6 knižkách krásnej literatúry, 5 brožúrach morálnofilozofického obsahu, 5 cestopisoch, spisoch náboženského obsahu, 1 slovníku a 1 odpustkovej listine. Bakalárovo meno je však aj dnes pomerne neznámym pojmom a do povedomia sa dostáva veľmi okrajovo. Prvým českým vedcom ktorý sa postaral o popularizáciu Bakalárovo mena bol Zdeněk Tobolka. V roku 1927 vydal brožúru Plzeňský tiskař Mikuláš Bakalár. Po vydaní tejto brožúry bol zaznamenaný väčší záujem o Bakalárovu činnosť. Nedávny prieskum verejnosti ohľadom Bakalára však nedopadol veľmi pozitívne. Anketári zastavovali ľudí a pýtali sa či vedia ako sa volal „slovenský Gutenberg“ a či už o ňom počuli. Táto otázka bola položená rôznym ľuďom ako žiakom strednej školy či ľuďom v autobuse ako i učiteľom dejepisu. Väčšina ľudí sa však priznala že im Bakalárovo meno nie je známe. Národy si vážia svojich prvotlačiarov, a preto je prekvapivé, že Bakalárovo meno nie je ľuďom známe. Okolo jeho života je však stále mnoho otáznikov. Vieme že študoval v Krakove, kde získal prvý stupeň vysokoškolského vzdelania. Prečo sa však Bakalár vybral z rodnej zeme do Plzne nie je známe. Ak mal totiž patričnú podporu duchovnej a svetskej vrchnosti mohol založiť svoju dielňu v Bratislave alebo v inom kultúrnom stredisku našej krajiny.

2. Stredoveká Plzeň

Bakalár si Plzeň veľmi zamiloval. Svoj obdiv k tomuto mestu vyjadril slovami: „Tlačeno v Nové, jenž jest mesto i v d'alekých zemích široce slovutné“. Od čias kedy žil Bakalár v Plzni sa toho mnoho zmenilo. Dnes, keď niekto spomenie Plzeň tak väčšine ľudí napadne buď svetoznáme pivo alebo stará škodovka. Mesto Plzeň však patrilo už v 15. storočí medzi významné kultúrne strediská v Čechách. Vtedy mala Plzeň okolo sto meštianskych domov a

asi 4 000 obyvateľov. Mešťania sa zaoberali remeslom a obchodom. Veľký rozmach mesta bol zaznamenaný najmä v druhej tretine 15. Storočia, keď mesto ťažilo z privilégia cisára Žigmunda. Originál tohto privilégia spolu so zlatou pečaťou sa zachovalo v mestskom archíve v Plzni. Na líčnej strane pečate sa nachádza dobový portrét panovníka a okolo je dvojriadkový nápis : SIGIZMUNDUS DEI GRATIA ROMANORUM IMPERATOR SEMPER AUGUSTUS AC HUNGARIE BOHEMIE DALMACIE CROATIE REX. Plzenskí remeselníci samozrejme svoje práva využili. Podľa záznamov mali dobré obchodné vzťahy s nemeckými, poľskými a uhorskými mestami. Taktiež výhodne kupovali dobytok a predávali ho do Bavorska. Bakalár mal svoju tlačiareň pravdepodobne vo svojom dome na dnešnej Smetanovej a Bezručovej ulice číslo 16, p. č. 143. Samotný majiteľ dnešného domu však o Bakalárovi taktiež nič bližšie nevedel dokonca ani to, že býva v dome po ňom. Myslíme si, že by bolo vhodné, ak by sa Bakalárovi vzdala úcta aspoň malou pamätnou tabuľkou, podobnou aké ich máme dnes v Žiline na viacerých meštianskych domoch.

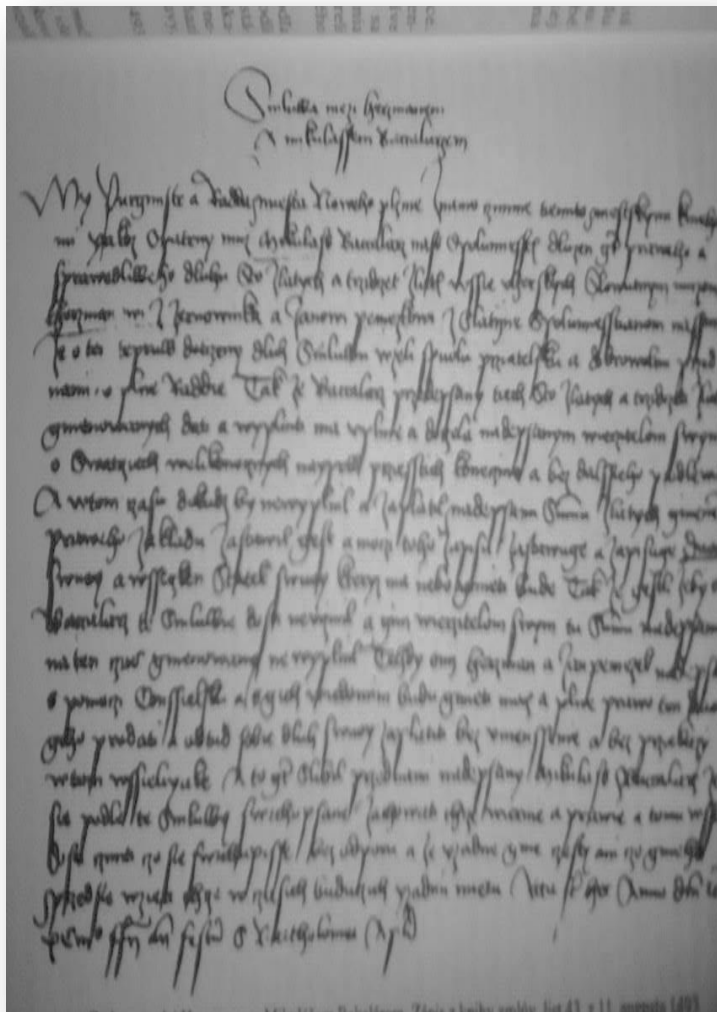

Obr. 1 Bakalárov tlačiarenský signet

3. Zmluva medzi Hermanom a Mikulášom Bakalárom

V plzeňskej mestskej rade sa od polovice 15. storočia viedli rôzne zápisnice, ktoré sa boli napísané v staročeskom jazyku. Do kníh sa zapisovali hospodárske a spoločenské udalosti v meste. Niektoré z týchto vzácnych zápisov sa zachovali dodnes. Z istého zápisu z tohto archívneho materiálu sa dozvedáme aj ďalšie informácie o Bakalárovi. V knihe zmlúv z listiny 43 sa dozvedáme, že v roku 1493 prišli na mestskú radu mešťania Heřman zo Žertovníka, Jan Peniezka a Mikuláš Bakalár, za účelom uzavretia zmluvy. Prví dvaja menovaní sa rozhodli Bakalárovi požičať 130 uhorských všetko v zlate. Išlo o veľké peniaze, a preto sa musel Bakalár niečím zaručiť. Táto zmluva obsahovala informácie, podľa ktorých mal Bakalár pôžičku vrátiť do nastávajúcích veľkonočných sviatkov. Ak by však Bakalár túto pôžičku nestihol splatiť spomínaní mešťania mu boli oprávnení vziať mu jeho dom a predať všetok jeho majetok. Zmluva znela nasledovne: „My purkmistr a radda města Nového Plzně známo činíme ... jakož opatrný muž mikuláš Bakkalář, náš spoluměštěnin dlužen jest ... sto zlatých a třidset zlatých vše uherských, slovutným mužom, Heřmanovi z Žertovníka a Janovi Peniezkovu z Slatiné, spoluměšťanom našim, že o ten tepruv dotčený dluh smluvu vzali spolu přátelskú a dobrovolnú před námi v plné raddě, tak že Bakkalář ... těch sto zl. a triceti zl. ... dáti a vyplniti má o svátciích velikonočných najprv příštích konečně... V tom času dokudž by nevyplnil ... jmenem pravého základu zastavil jest... duom svůj a všecken statek svůj ... tak, že jestli že by on Bakkalář té smlouve dosti neučinil ... tehdy oni ... s pomocí konšelskú ... budú smieti moc a plné právo na ten duom jeho prodati a odtud sobě sluh svůj zaplatiti ... A to jest slíbil před námi... Mikuláš Bakkalář, že se dole té smlúvy ... zachovati chce věrně a

pravě, a tomu všemu dosti činiti, co vše zvrchupíše bez odporu a že i žádné jiné cesty ani co jiného před se vzieti chce v časích budúcích izádnú mierú.“

Obr. Zmluva medzi Hermanom a Bakalárom (Kohut, 1994)

Táto zmluva je veľmi cenným kultúrohistorickým dokladom a taktiež spoľahlivá stopa o živote Bakalára v Plzni. Dokazuje aj skutočnosť, že Bakalár žil v Plzni už v roku 1493. Dom predstavoval veľký majetok a nemohol si ho dovoliť hocikto. Podľa tejto zmluvy sa však majiteľovi asi nevodilo príliš dobre. Iba občan vo veľkej tiesni by dal do zálohy celý svoj majetok. Ak teda Bakalár už v tejto dobe vlastnil tlačiareň zrejme veľmi neprospievala. Taktiež však nie je vylúčené, že sa mu naskytla možnosť výhodnej kúpy veľkého množstva papiera a preto sa takto v zmluve zaviazal. Môžeme teda vychádzať aj z toho, že Bakalár sa chystal podnikáť, no chýbala mu hotovosť. Toto tvrdenie môžeme obhájiť aj tým, že v zmluve Bakalár neuvádza svoju profesiu. Bakalár svoj dlh však poctivo vyrovnal a naďalej sa mohol venovať tlačiarenskému remeslu naplno.

4. Jazyk Bakalárových tlačí

Bakalár žil v dobe, ktoré bolo pre rozvoj slovenskej národnosti a jazyka kľúčové. Môžeme sa domnievať že začiatky slovenskej národnosti sa začali tvoriť na našom území v období, kedy sa tvorilo aj slovenské zemianstvo. Ako príklad môžeme uviesť rok 1381 kedy v Žiline kráľ

na žiadosť slovenských mešťanov vydáva Privilégium pro Slavia. Stanovuje, aby do rady prisazných mesta volili rovnakým počtom Nemcov aj Slovákov. Svoje rozhodnutie odôvodňuje tým že v meste žije viac Slovákov ako Nemcov. Mikuláš Bakalár, ktorý pochádzal zo zemianskej vrstvy prejavil svoju príslušnosť k slovenskému národu aj tak, že pokladal spisovnú češtinu za prirodzený jazyk Slovákov. V tejto dobe sa tomu nemôžeme čudovať. Bakalárova čeština bola veľmi archaická. Často používal duál teda podvojnú číslo ako: dvě hodině, dva biela široka kameni, dvě hoře velike. Dual sa v 15. storočí veľmi používal aj v českých písomnostiach na Slovensku. Zložitosť vyjadrovacích prostriedkov Bakalárových tlačí môžeme hodnotiť jednak ako archaizmy ale aj ako slovakizmy.

5. Záujmy ľudí v stredoveku

Ako už vieme, Bakalár prichádza do Plzne pravdepodobne v poslednej štvrtine 15. storočia. Vďaka reformačnému hnutiu sa ale juhozápadná metropola Čiech stala oporou národného uvedomenia a jazykovej kultúry. Podľa záznamov vieme že prvotlačiarri mali takmer vždy ťažký život. Ide o to, že pracovali pod večnou hrozbou inkvizičného súdu. V knihe Tanec mŕtvych sa zachoval obraz poskytujúci atmosféru v dielni prvotlačiarov a obchodníkov s knihami. Lyonský kníhtlačiar Mathias Huss dokumentuje, že všetci pracovali pod hrozbou smrti: sadzač, tlačiar aj kníhkupec. Cirkev sa v tejto dobe stavala proti šíreniu liturgických kníh v národnom jazyku a hlavne v slovanských jazykoch. Bakalár si okrem akademického titulu z Krakova doniesol aj vedomosti o tom, čo sa smie a čo nesmie tlačiť. Okrem Žaltára (1499) a Epištôl (1506) si Bakalár netrúfal tlačiť žiadnu inú liturgickú knihu. Všade, kde sa ujímal „nebezpečný vynález“ vydávali tlačiarri bibliu alebo nejakú omšovú knihu najmä v latinčine. Prvá česká tlačená kniha bol cestopis Kronika trojárska, o ktorej sa predpokladá že bola vytlačená v Plzni v roku 1478. Pôsobením pražskej univerzity a vplyvom reformácie dochádza v priebehu 15 storočia k počešteniu mnohých rukopisných diel. Príslušníci nižšej šľachty a mešťania prejavovali záujem o písané i o tlačené knihy. Literatúra však preniká aj do nižších nemajetných vrstiev, kde sa udomácnilo náučné a zábavné čítanie.

6. Najznámejšia tlač z dielne Mikuláša Štetinu Bakalára – Spis o nowych zemiach

V čase Bakalárovho pôsobenia považovali obyvatelia vnútrozemia nášho kontinentu za vrchol dobrodružnosti, ak sa niekto vybral z Benátok cez Stredozemné more do Jeruzalema a potom opisoval svoje dojmy zo života národov Blízkeho východu. Zdatní moreplavci si vyberali odvážne ciele. Jedným zo skúsených a vzdelaných moreplavcov bol nepochybne Krištof Kolumbus. Poznal spisy Marca Pola a taktiež niekoľko rokov putoval po Turecku, Grécku a Anglicku. Kolumbus sa z literatúry dozvedel o tzv. herkulových stĺpoch. Bolo to miesto, ktoré Rimania tak volali podľa povesti o Herkulovi, ktorý popri iných hrdinských činoch udržal ťarchu zemegule na svojich pleciach. Táto cesta vraj bola skratkou do bohatej Indie, bola to kratšia cesta ako známa zdĺhavá cesta okolo Afriky. Kolumbus chcel túto cestu objaviť, no uvedomoval si, že na takýto krok bude potrebovať dobrého finančníka. Márne sa pokúšal o podporu na španielskom i portugalskom kráľovskom dvore. Porozumenie našiel až na Kastílskom dvore. Tu v roku 1492 podpísali zmluvu a dohodli presné podmienky ohľadom plavby so zámerom nájsť cestu do Indie. Zaujímavým je aj príbeh cestovateľa Ameriga Vespucciho, ktorý sa narodil v roku 1451. I keď nemal dobré moreplavecké skúsenosti, vynikal vo fyzike a astronómii. Taktiež vedel trochu latinsky od svojho strýka dominikánskeho kňaza. Jeho výhodou bolo, že mal protekciu u florentského šľachtica Lorenza Petra di Medici. V roku 1499 sa Vespucci pridal k Portugalcovi Alonsovi Hojedovi, ktorý sa chystal na náročnú plavbu, pri ktorej chcel prekrížiť oceán. Je overené, že v roku 1503 poslal Vespucci svojmu šéfovi do Florencie list v podobe textovej správy o výprave do novej

zeme. Pôvodná správa sa však nezachovala, no jej latinský preklad vyšiel na rozličných miestach. Španieli a Portugalci obviňovali Vespucciho z klamstva a z prisvojenia si objavu Ameriky. Vespucci zomrel 22. februára 1512 v Seville vo funkcii úradníka. Niektorí Španieli sa dodnes nevedia zmieriť s tým, že novú zem pomenovali podľa krstného mena Vespucciho.

Obr. 3. Drevorez z prvotlače Traktát o zemi svätej z roku 1498 (Kohut, 1994)

Kníhtlačiari boli v našich dejinách veľmi dôležitými postavami, pretože prostredníctvom nich sa rýchlo šírili informácie. Je však smutné, že väčšine ľudí sú ich mená stále cudzie a neznáme. Aj prostredníctvom našej práce však môžeme šíriť informácie o zabudnutých postavách dejín, zabezpečiť prístup k takýmto informáciám a dúfať, že sa táto nepriaznivá situácia zmení.

Zoznam použitej literatúry

Bakalár Štetina Mikuláš 2013. Dostupné na :

<https://encyklopediapoznania.sk/clanok/6661/bakalar-stetina-mikulas-okolo-1450-1520>

KOHUT, Leo. Neznámy Bakalár. Bratislava: Príroda, 1994. 133 s. ISBN 80-07-00708-3

Slovenský Gutenberg 2011. Dostupné na:

<http://rozpravkarka2.blog.pravda.sk/2011/11/13/slovensky-gutenberg-z-rajca/>

Bakalár-Štetina, Mikuláš. Biografické heslo. In: Biografický lexikón Slovenska. Martin:

Slovenská národná knižnica, 2002, s. 163-164.